

YER KADASTRI AXBOROTLARINI ISHLAB CHIQISH JARAYONLARINI TASHKIL ETISH**Isayev Maxammad Xamza o'g'li**

"TIQXMMI" MTU talabasi.

Amankeldiyev To'ychi Azim o'g'li

"TIQXMMI" MTU talabasi.

Jasuzakova Ayjamal Erkin qizi

"TIQXMMI" MTU talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18964021>

Annotatsiya. Maqolada yer kadastr axborotlari iste'molchilarini xisobga olgan holda ulardan foydalanish tartibi va ko'lamidan kelib chiqib, yer resurslarini boshqarish, yer bozori va davlat kadastrlarini yuritishda tatbiq qilish ko'lamlari ochib berilgan. Shuningdek, yer kadastr axborot tizimini ishlab chiqishda elektron dasturlardan foydalanish afzalliklarini joriy qilish samaradorligi ham ilmiy-uslubiy jihatdan asoslangan.

Tayanch so'zlar: yer axboroti, yer kadastr, axborotni ishlab chiqish, geoaxborot tizim, yer uchastkasi, ma'lumotlar tizimi, yer nazorati, elektron dastur.

Kirish. Respublikamizda yer uchastkalarining soni va ulardan foydalanish ko'lamidan yildan-yilga ortib bormoqda. O'z navbatida yer uchastkalariga oid axborotlarni tezkor uslublarda yangilab borish bo'yicha ishlar hajmi ham ortib bormoqda. Ma'lumki yer kadastr ma'lumotlarini xujjatlashtirish va iste'molchilarga yetkazish ma'lum xarajatlarni talab etadi.

Mazkur ishlar samaradorligi ko'p jihatdan tashkiliy jarayonlarni amalga oshirish darajasiga bog'liqdir. O'zbekiston Respublikasida bugungi kunda yer uchastkalari yerdan foydalanuvchilarga turli huquqlar asosida, ijara va subsijara huquqlari asosida yuridik va jismoniy shaxslarga foydalanish uchun berilmoqda. Ammo hozirgacha yer kadastr axborot tizimini yaratish ishlari talab darajasida emas. Natijada, ko'p vaqt va mehnat sarflanmoqda.

Bundan tashqari, zarur hollarda yerdan foydalanish natijalariga oid ma'lumotlar to'liq raqamlashtirilmagan. Bularning barchasi ushbu tizimni raqamlashtirib, yer uchastkalari bo'yicha ma'lumotlarni talab darajasida yaratishni taqozo qilmoqda. Rivojlangan mamlakatlarda yerdan foydalanish to'g'risidagi ma'lumotlarni raqamlashtirish bo'yicha katta tajriba to'plangan va ilg'or texnologiyalar yaratilgan. Demak, respublikamizda jumladan, yerdan foydalanuvchi subyektlar uchun yirik miqyosdagi ma'lumotlar bazasini yaratishga tadqiqodlarni olib borish ehtiyoji mavjud. Bundan asosiy maqsad ma'lumotlarni tizimlash.

Muammoning qo'yilishi. Axborotlar bilan ta'minlash tamoyillari, yerdan foydalanuvchilarga kadastr tizimini, yer to'g'risidagi raqamlashtirilgan ma'lumotlar banki xizmatini tashkil etish muhim vazifalardan hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida katta o'zgarishlar ro'y bermoqda.

Eng muhimi, ma'lumotlar almashuvi, axborot bazasini yaratish, bir tizimga keltirish jadal sur'atlarda olib borilmoqda. Shu sababli bozor iqtisodiyoti munosabatlariga o'tishda bir qator muammolarni yechishga to'g'ri kelmoqda.

Shunday muammolardan biri hozirgi zamon talabiga mos ravishda ishlab chiqilgan elektron dasturlardan foydalanib, yig'ilayotgan axborotlarni tartibga solish va ularning yagona tizimini yaratish muammosidir.

Tadqiqot uslubi. Ma'lumki, yerdan barqaror foydalanish uning samaradorligini tizimli baholash imkonini beradi.

Bu esa, o'z navbtida, quyidagilar uchun zarur: yer resurslaridan foydalanish samaradorligini baholash; barcha mamuriy-hududiy bo'linishlar darajasida yerdan foydalanish samaradorligini baholash; yerdan foydalanishning barcha mamuriy-hududiy bo'linishlar darajasida aniqlanadigan samaradorligi; yerdan foydalanishni boshqarish sifatining tahlili; yerdan foydalanish tizimiga tuzatishlar kiritish; yer resurslaridan foydalanish va uni samarasiz boshqarish uchun javobgarlikni belgilash; yer resurslaridan oqilona foydalanish va ularni samarali boshqarishni qo'llab - quvvatlash.

Bunday ko'rsatkichlarga quyidagilar kiradi: yer uchastkasining mo'ljallangan foydalanish maqsadiga muvofiqligi ya'ni o'rnatilgan joyi, ekologik vaziyat, foydalanishdagi cheklash); iqtisodiy ko'rsatkichlar (yer uchastkasining qiymati yoki ijara haqining hajmi, maydonlarini o'zlashtirish sarf-xarajatlari, qo'yilgan maqsadga erishish uchun kapital qo'yilma; salbiy jarayonlar qo'yilgan maqsadga erishilgandan keyin paydo bo'lishi ham mumkin (ekologik vaziyatning yomonlashuvi, belgilangan meyorlarning buzilishi, ijtimoiy taranglik va mojaroli vaziyatning vujudga kelishi, uchastkadan foydalanish bo'yicha cheklashlar); qo'yilgan maqsadga erishilgandan keyin rejalashtirilgan foyda.

Yer kadastr axborotlarini ishlab chiqish jarayonida yer resurslaridan foydalanishning miqdoriy va sifat holatlarini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Turli xil yechimlar samaradorligi qiyosiy tahlil qilishni taqazo qiladi.

Shulardan kelib chiqib, taklif qilinadigan yechim avvalo huquqiy ruxsat etilgan, jismonan mumkin, moliyaviy jihatdan o'zini oqlagan bo'lishi kerak, keyin hokimiyatning davlat yoki mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari tomonidan qarorlar qabul qilish uchun mutaxassis tomonidan takliflar ishlab chiqish tavsiya etiladi.

Mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari va tuman hokimiyatining o'zaro munosabatlari natijasi sifatida birinchisi uchun aholining ehtiyojini qondirish, ikkinchisi uchun esa soliq va boshqa moliyaviy tushumlar olinishi kerak.

Shuningdek, tuman hokimiyati organlari to'plagan moliyaviy mablag'lar hududdagi barcha aholining turmush darajasini oshirish va mavjud yer fondidan yanada samarali foydalanishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Yer kadastr axborot tizimining yaratilishi, qishloq xo'jaligi bilan shug'ullanuvchi hamda shu sohani boshqarish, rejalashtirish va nazorat qilishga oid masalalarni hal qiluvchi turli darajadagi ma'muriy-xo'jalik xizmatlarini ishonchli, ko'p qirrali axborotlar bilan ta'minlashga xizmat qiladi. Natijada viloyat ma'muriy tumanlari hududidagi qishloq xo'jalik maxsulotlari yetishtiruvchilar bo'yicha tezkor axborot tizimi vujudga keladi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot jarayonida tuman darajasida raqamli navbatchi kadastr xaritalarini onlayn tarzda yaratish va yuritish tizimini takomillashtirish masalalari o'rganildi.

Ushbu tizimni amaliyotga joriy etish orqali yer resurslari haqidagi ma'lumotlarni tezkor, aniq va ishonchli tarzda olish imkoniyati kengayadi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida ishlab chiqilgan raqamli kadastr xaritalari hududdagi yer uchastkalari, ularning chegaralari, maydoni va foydalanish turi haqida to'liq hamda muntazam yangilanib boradigan ma'lumotlarni taqdim etadi.

Natijada kadastr ma'lumotlarini yig'ish, qayta ishlash va saqlash jarayonlari ancha soddalashadi hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim axborot manbai sifatida xizmat qiladi.

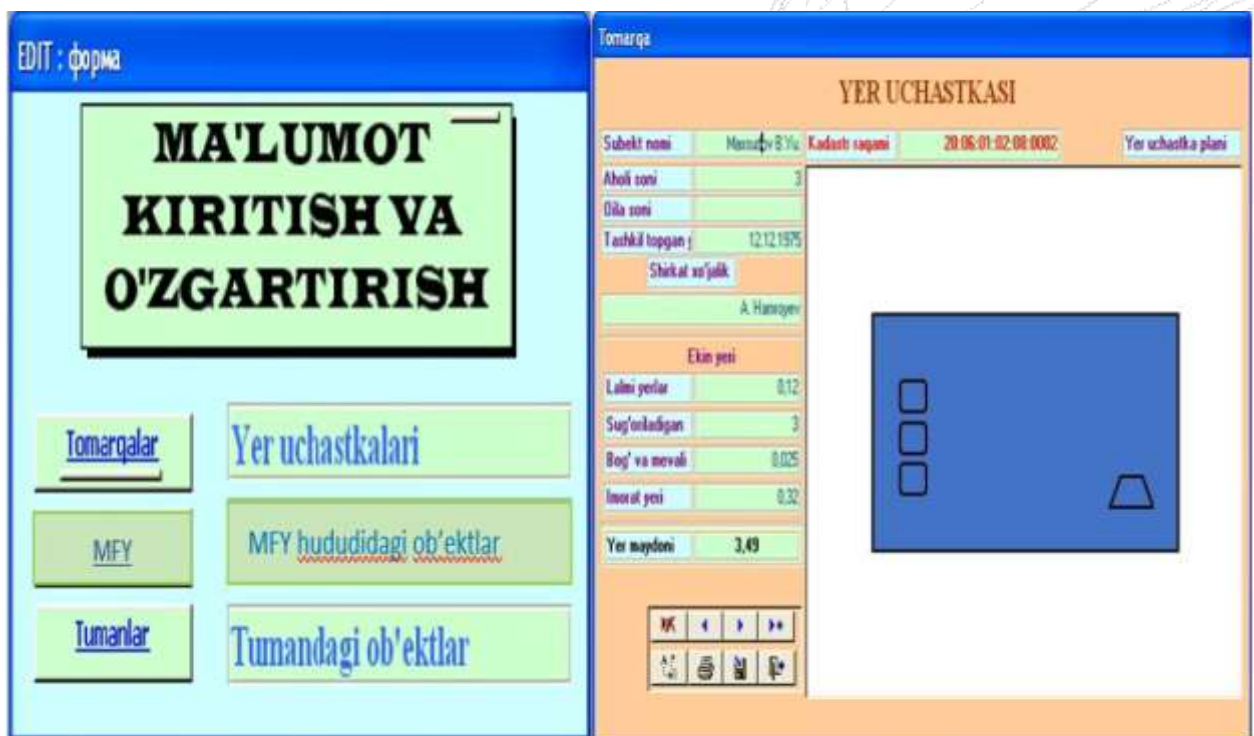
Maxsus elektron dasturni viloyat miqyosida joriy etish, ya'ni ma'muriy tuman va shaharlar kesimida kadastr agentligi xizmatlari amaliyotida qo'llash muhim natijalarga olib keladi. Avvalo, bu tizim yer axborotlarini yagona elektron bazada jamlash imkonini yaratadi.

Natijada yer kadastr hujjatlarini yuritish, ularni tartibga solish va yangilash jarayonlari raqamli muhitda amalga oshiriladi. Elektron dasturlardan foydalanish natijasida ma'lumotlar bilan ishlash jarayoni tezlashadi, inson omili bilan bog'liq xatoliklar kamayadi hamda axborotlarning ishonchiligi ortadi. Yer axborotlarini raqamlashtirish jarayoni amaliyotda mavjud bo'lgan ko'plab muammolarni bartaraf etishga yordam beradi. Jumladan, kadastr hujjatlarini qo'lda yuritish natijasida yuzaga keladigan xato va kamchiliklar sezilarli darajada qisqaradi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, raqamli tizimlarni joriy etish orqali xatoliklar 5–10 barobargacha kamayishi mumkin. Bundan tashqari, hujjatlar aylanishi ham sezilarli darajada qisqaradi, ya'ni an'anaviy qog'oz shaklidagi yer kadastr hujjatlari sonini 10 martagacha kamaytirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Shuningdek, raqamli kadastr tizimi yer resurslarini boshqarishda shaffoflikni ta'minlaydi.

Yer uchastkalari haqidagi ma'lumotlarning ochiq va tezkor tarzda olinishi yer bilan bog'liq turli jarayonlarni, jumladan yer ajratish, ro'yxatdan o'tkazish va monitoring ishlarini samarali tashkil etishga yordam beradi. Bu esa nafaqat davlat boshqaruvi organlari, balki fuqarolar va tadbirkorlik subyektlari uchun ham qulaylik yaratadi.

Umuman olganda, tuman raqamli navbatchi kadastr xaritalarini onlayn shaklda yaratish va maxsus elektron dasturlarni amaliyotga joriy etish yer axborot tizimini rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizimni keng miqyosda qo'llash orqali yer kadastr hujjatlarini yuritish samaradorligi oshadi, axborot almashinuvi tezlashadi va yer resurslarini boshqarish jarayonlari yanada takomillashadi.

Yer kadastr axborot ta'minotida zamonaviy vositalardan foydalanish. Ushbu rasmda yer uchastkasi to'g'risida barcha ma'lumotlar o'z aksini topishi ko'zda tutilgan.

Tezkor yer axborot tizimini raqamlashtirish evaziga quyidagi yutuqlarga ham erishish mumkin bo'ladi: soha mutaxassislarini ish sifatining ortishi; mutaxassislar malakasini ko'tarish;

yer kadastrı mutaxassislarini ishlab chiqarish madaniyatining o'sishi; ma'lumotlar shaffofligi va aniqligi hamda haqqoniyligining ortishi; axborotlarni ishlab chiqish va undan foydalanish jarayonida inson omilini keskin kamaytish; yer munosabatlarini tartibga solishga oid ishlarini hajmini kamayishi; yerdan foydalanuvchi subyektlari o'rtasidagi, subyektlar hamda davlat idoralari o'rtasidagi yer nizolarini o'z vaqtida bartaraf etish imkoniyatlarini ortishi; yerdan foydalanuvchi subyektlarning huquqiy himoyasi hamda barqaror faoliyatini ta'minlanishi; yer solig'i miqdorini aniqlash va belgilashda aniqlikni ortishi, tezkor ma'lumotlarni ishlab chiqish va uzatish imkoniyatlarini kuchayishi kuzatiladi.

Xulosa. Yuqoridagi fikr va mulohazalarga asosan respublika hududida faoliyat yuritayotgan yerdan foydalanuvchilarga yer uchastkalarini axborotlar bazasi bilan ta'minlanadi.

Davlat yer nazorati va solig'i tizimini tartibga solish, hukumat tomonidan bu borada belgilangan vazifalarni o'z vaqtida bajarish imkoniyatini yaratadi. Bundan tashkari, tavsiya etilayotgan yer kadastrı axborot tizimini yaratish, iqtisodiyot tarmoqlarini va nazorat qilishga oid muammolarni o'z vaqtida hal qiluvchi turli darajadagi ma'muriy-xo'jalik boshqaruv xizmatlarini ishonchli, ko'p qirrali yer axborotlari bilan ta'minlashga xizmat qiladi.

Tavsiya etilgan yechimlar tumanlarda faoliyat yuritayotgan yerdan foydalanuvchi subyektlar yer uchastkalari uchun amalga oshirilsa, ma'lumotlarni tezkor tahlil qilish va uzatish bo'yicha innovatsion texnologiyalar samarasini oshirishga, viloyat va respublika miqyosida yagona geoportal tizimi orqali ish yuritishga asos yaratishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Q.Raxmonov, Improvement of cadastral information provisioning system in an administrative region, E3S Web Conf. 227 (2021) 5002.
2. Raxmonov Q., Abdurahimova M., Qishloq xo'jaligi subyektlari uchun yer kadastrı ma'lumotlar tizimini yaratish zaruriyati, Irrig. va Melioratsiya. 19 (2020)
3. S. Narbaev, A. Chertovitskiy, K. Rakhmanov, V. Akhmadaliev, World tendencies of land use development, J. Adv. Res. Dyn. Control Syst. 11 (2019).

4. Land Information Management – Cadastre, Kartogr. i Geoinformacije. 11 (2012).
5. K. Nahrin, M.S.-U. Rahman, Land Information System (LIS) for Land Administration and Management in Bangladesh, J. Bangladesh Inst. Planners. 2 (1970).
<https://doi.org/10.3329/jbip.v2i0.9572>.